

CZÓBEL MINKA VALLOMÁSA

Költőnők biográfiájának tényszerű vonatkozásairól szűkszavú lexikonaink és adatközlőink többnyire csak annyit árulnak el, hogy a Szabolcs megyei Anarcszon látta meg a napvilágot, s hogy a századforduló táján hangot váltó művészetünk nem mindennapi invencióval megáldott lírikusa, merész újítója, formabontója, alkotásainak festői és zenei kvalitásaival kitűnt eredeti tehetsége vált belőle.

Más összefüggésben azonban az adatszolgáltatás ez egymásból élő tárházai sem igen segítik elő az eligazodást. Születésének és halálának időpontjáról – életének e fontos határköveiről – például már meglehetősen ellentmondó véleményekkel találkozhatunk. E sorok írója a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár kiadványaként megjelenő „Könyvtári Híradó” sajtó alatt levő, 1978. évi első számában szereplő „Czóbel Minka évforduló” című dolgozatában tesz pontot e régi kétség végére. A felkutatott kiadatlan források – Czóbel Imréné 1902. június 8-i datálással fennmaradt üdvözlőlapjának bizonyossága,¹ a Ráskai Lea Irodalmi Társaságnak írt egykori Czóbel Minka-levél,² a költőnő Kiss Margitnak adott felvilágosítása,³ és nem utolsósorban a perdöntő bizonyítékként szolgáló ajaki születési anyakönyvi kivonat⁴ és anarcsi halotti bizonyítvány⁵ – alapján összeálló kép szerint végül is 1855. június 8-át tekinthetjük Czóbel Minka születésnapjának s 1947. január 17-ét halála időpontjának.

Mindezek ellenére, a dokumentálható bizonyosságot félretéve, egészen a legutóbbi időkig szilárdan tartja magát irodalmi köztudatunkban egy sereg téves adat. A Czóbel-életpálya nyitó és záró dátumainak keresése közben 1854,⁶ 1855,⁷ és 1859,⁸ illetve 1943,⁹ 1947,¹⁰ valamint 1948¹¹ évszámai között válogathatunk. Valami egészen különös módon még ezeket a fix pontokat is homályban hagyták, vagy legalábbis a szemléleti kérdések körébe utalták.

De még ezt figyelembe véve sem mondhatjuk, hogy nem történtek és történnek kísérletek Czóbel Minka felfedezésére, sőt: újralfedezésére. Már Mednyánszky László, Justh Zsigmond, Jókai Mór és Gyulai Pál felfigyeltek rá. Szóványosan jelentkező írások,¹² mindenekelőtt Kiss Margit¹³ és Pór Péter tanulmányai¹⁴ ugyanakkor jelzik a napjaink szunnyadó emlékezetének ébresztését szorgalmazó szándékot is. S mint ahogyan a kortárs Jókaiék ösztönzései nem a családi helyzetének, akként az utókor irodalomtörténészeinek Czóbel-méltatásai sem Orczy Lőrinc kései leszármazottjának szóltak.

¹ Czóbel Imréné üdvözlő lapja leányához, Czóbel Minkához. = Szabolcs-Szatmár Megye Levéltára. XIII. 2. Czóbel család levéltára. 12. doboz. Családi levelezés.

² Czóbel Minka válaszelevele a Ráskai Lea Irodalmi Társaság 1945. szeptember 5-i levelére. = Uo., 11. doboz. Czóbel Minka levelezése. 30. csomag.

³ Kiss Margit (Nyíregyháza, Szabolcs u. 19.) szíves közlése.

⁴ Czóbel Minka születési anyakönyvi kivonata. = Dajka Béla (Anarcs, Kossuth u. 27.) Czóbel-gyűjteménye.

⁵ Czóbel Minka halotti bizonyítványa. = Uo.

⁶ Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerkesztő: BENEDEK Marcell. Bp., 1963. I. 230.; Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerkesztő: KENYERES Ágnes. Bp., 1967. I. 336.; Magyar nemzeti zsebkönyv. Második rész: Nemes-családok. Kiadta a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság. Bp., 1905. I. 148.

⁷ KISS Margit: Czóbel Minka. Bölcsészdoktori disszertáció. Debrecen, 1942. 3.; PÓR Péter: Utószó. = Czóbel Minka: Boszorkány-dalok. Az előszót írta: WEÖRES Sándor. A válogatás és az utószó PÓR Péter munkája. Bp., 1974. 243.

⁸ Révai Nagy Lexikona. Bp., 1912. V. 228., Tolnai Új Világlexikona, Bp., 1926. II. 182.; Magyar Irodalmi Lexikon. Szerkesztette: VÁNYI Ferenc. Bp., 1926. 193.

⁹ Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerkesztő: BENEDEK Marcell. i. h.

¹⁰ Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerkesztő: KENYERES Ágnes: i. h.; PÓR Péter: i. h.

¹¹ Sipos János tanító (Anarcs, Kossuth u. 11.) 1975. április 29-i szóbeli közlése.

¹² PAŠIAKOVÁ, Jarmila: Czóbel Minka – Donna Juanna. = Irodalmi Szemle, 1975. június. XVIII. évf. 6. sz. 551–556.; WEÖRES Sándor: Czóbel Minka. = Uo., 549–550., illetve Czóbel Minka: Boszorkány-dalok. 5–8.

¹³ KISS Margit: i. m.

¹⁴ PÓR Péter: i. m. 241–263.; uő.: Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában. Justh Zsigmond és Czóbel Minka népiessége. (Irodalomtörténeti Füzetek 73.) Bp., 1971. 106–162.

Mégis: mind a mai napig hiányzik a közvetlen közelmúlt jelesek művelődéstörténeti értékrendjét meghatározó felsorolásokból. Úgy tűnik, mintha pusztán öncélúan, tisztán csak szakmai érdeklődésből fordultak volna annak idején Czóbel Minka sajtós színfoltú életműve felé. A látszat szerint tudniillik hiába ismerték fel benne a századvég modern európai áramlatához kapcsolódó magyar költészet első reprezentánsainak egyikét. A Mednyánszky László, Justh Zsigmond, Jókai Mór és Gyulai Pál, valamint Kiss Margit és Pór Péter által képviselt illusztris névsor: tekintélyes felkarolónak és szorgalmas népszerűsítőnek együttes hatása is kevésnek bizonyult mind ez ideig ahhoz, hogy irodalmi köztudatunk számon tartsa.

Halálának 30. és születésének közelgő 125. évfordulója most újabb alkalmat kínál a vele szembeni adósságaink törlesztésére. Az ez irányú irodalomtörténeti kutatások kezdeti stádiumban való állása miatt kezdetjük mindjárt a lírikus személyes megnyilatkozásaival.

A Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár őrzi egyik önvallomását.¹⁵ A dokumentum némely adata, mi több: egyik-másik részlete innen-onnan már ismert.¹⁶ Sőt, a Jókaival, Justhtal és Gyulaival való kapcsolatfelvételtől az „Emlékezés Jókaira”¹⁷ s a „Bajza-utca 21”¹⁸ című visszaemlékezéseiben maga a költő is tett említést. „Az elveszett doboz” címen a Szabolcsvármegyei Bessenyei Kör 1922. évi március 25-i Czóbel-ünnepségén elhangzott előadása azonban még így is szolgáltat Czóbel Minka írói pályájáról annyi ismeretlen adalékot, hogy méltóvá váljon a megidezésre.

„HÖLGYEIM! URAIM!

A Bessenyei Kör elnöksége azon, reám nézve végtelen megtisztelő felszólítással keresett fel, mesélnék el egyetmást írói pályámról.

Valóban, keveset tudnék erről mondani, hiszen a művészt a „belső események” sokkal jobban befolyásolják, mint a külső viszonyok, de nem mulasztom el az alkalmat azokról megemlékezni kik ezen – mint Kiss József egyszer nekem mondta – „tövises pályán” – biztattak, bátorítottak, támogattak.

Legelőször is, dédátám Orczy Lőrinczről kell emlékezni. Még nevét sem ismertem, mikor már sokban az ő szemeivel láttam a világot, illetve a magyar Alföld bűbáját és meghallottam a magyar nyelv – még korán sem kiaknázott – zengzetes szépségét.

Heves megye egy kis falujában Tarna Órsón, közvetlen a búza kalásztól fényes szántóföldek közelében áll egy ósdi templom, ennek egy sírköve alatt nyugszik a költő-generális, kitől hajlamomat és kedvemem a versírásra örököltem.

Verseltem is, mióta a betű vetést megtanultam, de soha se jutott volna eszembe ezzel a nyilvánosság elé lépni, ha nem jövök közeli rokonságba a nem rég elhunyt genialis festő művész báró Mednyánszky Lászlóval.

Legelőször ő biztatott, hogy komolyan fogjak hozzá a költészet műveléséhez, hogy a felületes kedvtelés soha se fog kielégíteni, hogy sokkal boldogabb lesz életem, ha öntudatosan haladok egy bizonyos cél felé. Én megfogadtam tanácsát, s ettől kezdve a költészetet komoly munkának, és élet feladatnak tekintettem.

Nagy termékeny forrongás, és diadalmas megújulás szelleme vonult át a 90-es évek elején országunkon. Érezhető volt ez a művészet minden terén, a gondolatvilág világos optimismusában, s az élet felfogás hatalmasan lüktető idealizmusában.

E boldogító áramnak egyik legjobb médiuma volt hazánkban a korán elhunyt fiatal író: Justh Zsigmond, s mint felszívta finom hangszerhez hasonló, érzékeny lény a bűvös hullámokat, úgy árasztotta el „sugárzó energiája” környezetére – s még azontúl is – e mámorító áramot.

Törhetlen volt bizalma a magyar faj életképességében, s szinte lázas sietséggel – mint, ki érzi hogy nincs sok ideje – kereste, és kutatta fel mind azon elemeket, kik szerénte a kultúrát általában, – s a magyar kultúrát különösen – szolgálhatnák.

¹⁵ Czóbel Minka: Az elveszett doboz. = Szabolcs-Szatmár Megye Levéltára. XIII. 2. Czóbel család Levéltára. 11. doboz. Czóbel Minka levelei. 8 csomag.

¹⁶ TIDRENCZEL Sándor: Czóbel Minka idézése. = Kelet-Magyarország, 1975. június 8. XXXII. évf. 133. sz. 9.

¹⁷ CZÓBEL Minka: Emlékezés Jókaira. = Nyírvidék, 1925. március 15. XLVI. évf. 61. sz. 1–3.

¹⁸ Uő.: Bajza-utca 21. = Koszorú, 1938–39. Új folyam. V. 147–152.

Egyik nagy igyekezete volt ezen elemeket összehozni, s ha lehet barátságra serkenti.

De mivel ő nem csak egy felforgató újító volt, ki a fát gyökér nélkül képzei a levegőben úszni, minden reményét irodalmunk újja születésének, haladásának, a tekintélyek tiszteléséhez fűzte. Ennek kifejezést adva, Jókai Mór köré igyekezett gyűjteni barátait.

Bűbajos esték voltak ezek. Ott találtak az irodalom, festészet, zene és tudomány kitűnősegeit. Ismert alakokat, mint Gyulai Pált, Vadnait, vagy éppen csak öntudatra ébredő fiatal írókat, festőket.

Köztük patriarkális nagyságában járt kelt Jókai. Majd az általa írt, 100 kötetet tartalmazó szekrényhez vezette ifjabb vendégeit, s némi önmeghatottsággal mondá: „Ezt utánozzátok fiaim!” Majd intimitása jeléül megmutatta legfőbb büszkeségét, csigagyűjteményét.

Felejthetetlen előttem az a jelenet, midőn, kissé színpadias, de még is igen meleg és bensőséges mozdulattal, kézen fogva vitt vendégei elé, homlokon csókolt, s mondta: „Fogadja egy öreg ember áldását, írói pályájára”.

Néhányan az akkori fiatalok közül, hírneves emberek lettek, de a legtöbben – öregek, mint fiatalok, elmentek már a nagy ismeretlenbe, s velük szállt el egy fényes boldog korszak reménykedő optimismusa.

Nehéz idők közeledő súlyát érezve, mind többé kevésbé szomorúvá váltunk, s majd nem mindnyájunknak a költészet már nem egy örömben csapongó mennyekbe ragadó tüzes szekér, de inkább egy vigasztaló végső remény horonya lett.

A csakugyan elkövetkező nehéz idők majd nem egészen izoláltak íróársaim, barátaim, ismerőseimtől.

A magány éveit elég alkalmat nyújtottak az irodalom művelésére. Sok vers és elbeszélés keletkezett ez időszakban de legtöbb időmet egy hosszabb regény megírására szenteltem, mely gyermekkori emlékeimtől kezdve, a mai napig, vagy mondjuk a tegnapi, mindent összefoglalt mi szeréntem a szemünk előtt végebe menő nagy változást előidézte, s ha nem is oka, de mindenesetre előkészítője volt annyi rázkódtatásnak.

Bocsánat, hogy e regényről annyit beszélek. Ha megírom – nem szólok többé róla, olvasóimra bízom, de mivel ez már soha se lát napvilágot, ne sajnálják kérem tőle e kis nekrológot.

Hat évig dolgoztam rajta, csiszoltam naponta, gyűjtöttem az adatokat, feljegyeztem párbeszédeket, tréfás vagy velős mondatokat, mit éppen hallottam. A regény kész volt, csak a vége hiányzott. Meg akartam várni az áldatlan vihar utolsó lezajlását, hogy tisztábban lássam, mi módon adhatok a regénynek egy optimisticus vagy legalább kiengesztelő befejezést.

Lassanként elhallgattak a hazatért katonák éjjel-nappal ropogó puskái, elhallgattak a vérrel sárral mindent bemázoló [...] diktiók, elvonult az utolsó [...] katona is, és én újult munkakedvvel verseim rendezésére, s a regény befejezésére gondoltam. Volt vagy hat kötetre való kéziratom: vers, próza, jegyzetek vegyest, két nagy dobozban. Midőn sok idő múlva ismét felkerestem dolgozó szobámat, a dobozokat nem találtam. Igaz, hogy a zavaros időkben ide oda hurczolgattam azokat, hogy a szobából [...] többször kellett a bútorokat éjjel elhordani, hogy aztán az éppen jelenlegi parancsolók jó kedvére – ha nékik éppen úgy tetszett – vissza helyezték.

Hurczolkodásnál sok érhet két árva doboz! De jól emlékszem, hogy utoljára, mikor láttam őket, az iroda egyik sarkában álltak.

Aztán? – vége – nincs tovább.

[...] nem tudom. De bizonyos, hogy bár az egész házat, padlást, pinczét felkutattam, a kéziratokat soha meg nem találtam, még egy rongyát sem, még egy darabját sem. Eltűntek mindörökre versek, jegyzetek, s a regény 2 vagy 3 másolósa.

A költemények hangulata, ha élek, bizton vissza jön, s a hagulathoz magától simul a vers, de a korrajz, melyen szeretettel, odaadással dolgoztam, már vele elveszett anyagánál fogva se pótolható.

Ez volt írói pályám talán legszomorúbb eseménye. Mint a mai este a legörvendetesebb, melyért a Bessenyei Körnek, mint a tisztelt közönségnek hálás köszönetet mondok.”¹⁹

¹⁹ Az olvasó tájékoztatására közöljük, hogy a közleményben kipontozással jelölt szövegkihagyások nem szövegromlásból erednek, hanem Czobél Minka olyan negatív politikai beállítottságáról árulkodnak, amelyeket ezúttal szükségtelennek tartunk reprodukálni.